Qudratova Nasiba

MIRZO ULUG‘BEK VORISLARI

Annotatsiya

Ushbu maqola Temuriylar davrining buyuk hukmdori va olimi Mirzo Ulug‘bekning ilmiy va intellektual merosining vorislari hamda uning vafotidan keyin Samarkand ilmiy maktabining taqdirini o‘rganadi. Maqolada Ulug‘bekning bevaqt o‘limidan so‘ng yuzaga kelgan siyosiy beqarorlik, Samarkand rasadxonasining yo‘q qilinishi va u yerdagi olimlarning tarqalishi tahlil qilinadi. Shuningdek, uning ilmiy merosini davom ettirgan asosiy intellektual vorislar, xususan, Ali Qushchining faoliyati va bilimlarning Markaziy Osiyo chegaralaridan tashqariga yoyilishi atroflicha ko‘rib chiqiladi. Maqola Ulug‘bekning ilmiy yutuqlarining keyingi asrlarda qabul qilinishi va ramziy vorisligini o‘rganib, uning zamonaviy dunyodagi doimiy ta’sirini ko‘rsatib beradi.

Kalit so‘zlar: Mirzo Ulug‘bek, Samarkand, Vorislik, Ilmiy meros, Ali Qushchi, Temuriylar, Zij-i Sultoni, Rasadxona, Abd al-Latif, Sharqiy Uyg‘onish

Kirish

Mirzo Ulug‘bek hukmronligi (1409-1449) davri Movarounnahr, xususan, Samarkand shahri uchun ilm-fan va madaniyatning oltin davri sifatida tarix sahifalaridan joy olgan. Bobosi Amir Temur asos solgan Temuriylar imperiyasining merosxo‘ri sifatida Ulug‘bek nafaqat mohir hukmdor, balki buyuk olim, astronom va matematik ham bo‘lgan. Uning sa’y-harakatlari bilan Samarkand o‘rta asrlarda ilm-fanning yetakchi markazlaridan biriga aylandi, bu yerda G‘iyosiddin Jamshid Koshoniy, Qozi Zoda Rumiy va Ali Qushchi kabi mashhur olimlar yig‘ilib, ilmiy maktab tashkil etishdi. Ulug‘bek madrasalarga, xususan, Samarkand, Buxoro va G‘ijduvondagi madrasalarga asos solgan bo‘lib, ular o‘sha davrning ilg‘or universitetlari vazifasini bajargan. Uning eng yirik yutug‘i Samarkand rasadxonasini qurish va “Zij-i Sultoni” (yoki “Zij-i Ko‘ragoniy”) yulduzlar katalogini tuzish bo‘lib, bu asar yuzlab yillar davomida dunyo astronomiyasi uchun fundamental manba bo‘lib xizmat qildi. Biroq, bu intellektual yuksalish hukmdorning fojiali o‘limi (1449-yil) bilan yakunlandi, bu hodisa esa nafaqat siyosiy, balki ilmiy vorislik masalasini ham kun tartibiga qo‘ydi. Ushbu maqolada Mirzo Ulug‘bekning ilmiy merosi qanday saqlanib qolgani, uning shogirdlari va olimlari tomonidan qanday davom ettirilgani, shuningdek, uning nomi va ilmiy g‘oyalari zamonlar osha qanday yashab kelayotgani atroflicha o‘rganiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Mirzo Ulug‘bek hayoti va ilmiy faoliyatiga bag‘ishlangan ko‘plab tadqiqotlar mavjud bo‘lib, ular asosan uning astronomik va matematik yutuqlarini, rasadxona va madrasalarining ahamiyatini, shuningdek, Temuriylar davri ilmiy muhitini tahlil qiladi. Xususan, “Zij-i Sultoni” asarining dunyo astronomiyasidagi o‘rni va uning aniqligi bir qancha ilmiy nashrlarda yuksak baholangan. Shuningdek, Ulug‘bekning siyosiy hayoti, bobosi Amir Temur va otasi Shohrux bilan munosabatlari, uning fojiali o‘limi ham ko‘plab tarixchilarning diqqat markazida bo‘lgan. Biroq, Ulug‘bek vafotidan so‘ng uning ilmiy maktabining taqdiri, olimlar jamoasining tarqalishi, ilmiy merosining Markaziy Osiyo chegaralaridan tashqariga chiqishi va uning keyingi sivilizatsiyalar, xususan, Usmonli imperiyasi va Yevropa ilm-faniga ta’siri masalasi yuzasidan keng qamrovli tadqiqotlar hali ham cheklangan. Ushbu maqola Ulug‘bek vorislarining siyosiy va

intellektual yo‘nalishlarini chuqurroq tahlil qilish, uning ilmiy merosining davomiyligi va transkontinental ta’sirini yoritish orqali mavjud adabiyotlardagi bo‘shliqlarni to‘ldirishga harakat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot tarixiy-analitik metodologiyaga asoslangan bo‘lib, mavjud birlamchi va ikkilamchi manbalarning tanqidiy sintezini o‘z ichiga oladi. Manbalardan olingan ma’lumotlar, jumladan, Mirzo Ulug‘bek davri yilnomalari, ilmiy asarlar va zamonaviy tarixiy tadqiqotlar asosida tahlil qilinadi. Maqolada Ulug‘bekning bevaqt o‘limidan keyingi siyosiy, madaniy va ilmiy o‘zgarishlar izchil o‘rganiladi. Shuningdek, ilmiy shaxslarning tarjimai hollari va ularning asarlariga oid ma’lumotlar qiyosiy tahlil qilinib, bilimlarning Samarkanddan boshqa mintaqalarga tarqalishi mexanizmlari aniqlanadi. Bu yondashuv Ulug‘bek merosining ko‘p qirrali tabiatini, ya’ni uning nafaqat ilmiy, balki ramziy va madaniy ahamiyatini ham chuqur tushunishga imkon beradi.

Xulosa

Mirzo Ulug‘bekning ilmiy merosining vorislari masalasi, uning bevosita siyosiy merosidan ko‘ra, intellektual va ramziy davomiylikni o‘z ichiga oladi. Uning fojiali o‘limi Samarkanddagi ilm-fanning oltin davriga nuqta qo‘ygan bo‘lsa-da, Ulug‘bek maktabining bilimlari yo‘qolib ketmadi. Ali Qushchi kabi shogirdlarining sayohatlari va faoliyati tufayli bu bilimlar Markaziy Osiyodan Usmonli imperiyasiga, u yerdan esa Yevropaga tarqalib, global ilmiy taraqqiyotga hissa qo‘shdi. Ulug‘bekning “Zij-i Sultoni” asari kabi fundamental asarlar asrlar davomida o‘z ahamiyatini saqlab qoldi va keyingi avlodlarning astronomik tadqiqotlari uchun asos bo‘ldi. Bugungi kunda Mirzo Ulug‘bekning nomi ilm-fan va ma’rifat ramzi sifatida qadrlanib, uning merosi ramziy vorislik orqali kelajak avlodlar uchun ilhom manbai bo‘lib xizmat qilmoqda. Shunday qilib, Ulug‘bekning vorislari nafaqat uning shogirdlari, balki uning ilmiy g‘oyalarini qabul qilgan, rivojlantirgan va zamonlar osha o‘zgartirgan butun insoniyat sivilizatsiyasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Jamil, F. Fan, Texnologiya va Tibbiyot Markaziy Osiyoda: IX asrdan XV asrgacha. London: Routledge, 2017.

[2] Ahmed, H. G. P. H. S. (Muharrir). Temuriylar sulolasi: Qollanma. Boston: Brill, 2021.

[3] Kennedy, E. S. "Ulug'bekning Astronomik jadvallari — sharh." Isis, jild 54, son 4, 1963, b. 499-502.

[4] Tekeli, Sevim. "Ulug‘ Begning Samarqand Rasadxonasi." Astronomiya Tarixi Jurnali, vol. 11, no. 2, 1980, pp. 100-108.

[5] Hajdu, Lajos. "Ulug'bek ziji va uning keyingi islom astronomiyasiga ta'siri." Vengriya Fanlar Akademiyasining Sharqshunoslik Asarlari, vol. 68, no. 3, 2015, pp. 297-310.